

GOVOR KOPRIVNICE I PODRAVINE NEKAD I DANAS

LOCAL SPEECH OF KOPRIVNICA PEOPLE - THEN AND NOW

Mijo Lončarić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Republike Austrije 16

10000 Zagreb

mloncar@ihjj.hr

Primljeno / Received: 20. 1. 2009.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2009.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 504.054 (497.5) Podravina

SAŽETAK

U kajkavskoj Podravini pruža se najvažnija granica u kajkavskom dijasistemu, i to od Drave, sjeverno od Koprivnice, preko samoga grada na Kalnik, a otuda dalje prema Medvednici, do rijeke Zeline. Zelinom skreće na jug, do utoka te rijeke u Lonju, odnosno do Ivanić Grada, a zatim dalje na istok, na Moslavačku goru. U Podravini zapadno od te crte prostiru se tzv. konzervativni kajkavski govori koji najbolje čuvaju starinu u akcentuaciji. Na istoku, točnije na sjeveroistoku kajkavskoga područja, nalaze se njezini revolucionarni, najrevolucionarniji govori s obzirom na prozodiju, upravo dvije takve skupine govora. Jednu skupinu, koju sam nazvao podravskim dijalektom, čine govori s ograničenim mjestom naglasaka na posljednja dva sloga riječi. Druga je, mnogo veća, skupina koja zauzima najveći dio sjeveroistočne kajkavštine, s također vrlo važnom osobinom u slavenskim jezicima, osobinom koja je vrlo slična crti koju nalazimo u litavskom jeziku, odnosno u njegovu dijelu, a to je unakrsna metatonija cirkumfleksa (u kajkavštini i u hrvatskim i u srpskim govorima - dugosilazni naglasak) i akuta (npr. mēso > mēšo, s~uša > s^uša).

Kod Koprivnice se sastaju tri kajkavska dijalekta (po mojoj klasifikaciji): varaždinsko-ludbreški (pripada Ivšićevoj I. skupini), podravski (podravskovirovski - pripada Ivšićevoj IV. skupini) i križevačko-bilogorski (također Ivšićeva IV. skupina). U blizini se nalaze i štokavski, upravo novoštokavski govori, sekundarni na tom području, a poseban su slučaj govori Peteranca s Torčecom i Hlebina. Sama Koprivnica, kao grad i središte područja, ima specifičan položaj, pa prema tome i govor.

Novije dijalektne granice uvjetovane su iseljavanjem starosjedilačkoga stanovništva za turskog prodiranja polovicom 16. stoljeća i doseljavanjem novoga stanovništva s jugoistoka Bosne (ijekavskošćakavski govori kod Virovitice, ikavsko-jekavski govor Virovitice) i istočne Hercegovine (većina novoštokavskih govora). Nakon odlaska Turaka nastavlja se naseljavanje iz suprotnoga smjera, tj. sa zapada dolaze kajkavci, među kojima ima najvjerojatnije i potomaka prije iseljenoga stanovništva.

Miješanjem raznih kajkavskih govornih tipova međusobno i sa štokavskim govorima nastaju novi govorni tipovi. Jedan od tih govornih tipova zauzima u Podravini manje prostora, a proširen je u sjevernoj Moslavini (prema čemu sam ga nazvao sjeverno-moslavačkim, odnosno čazmanskim dijalektom).

Gradski govor Koprivnice formirao se kao interdijalekt, rezultanta različitih dijalekata svoje okolice - triju kajkavskih i novoštokavskoga, s jedne strane, te pod utjecajem književnoga jezika. Utjecaj kajkavskoga književnog jezika bio je sigurno veoma jak jer

je i on bio dobrim dijelom po svojoj strukturi i leksiku rezultanta više kajkavskih tipova, dijalekata. Novi književni jezik nakon 1835. bio je drugoga tipa.

Danas u Koprivnici, kao i obično u gradovima, treba razlikovati dva sredstva, dva idioma općegradske komunikacije. Jedno je koprivnička varijanta kolokvijalnoga, razgovornoga stila hrvatskoga književnog jezika, koja je podtip zagrebačke varijante, kao što su to i križevačka, varaždinska i krapinska varijanta. Drugo je koprivnički kajkavski koine, interdijalekt, koprivnička kajkavština, o čijem je nastanku i karakteru bilo riječi prije. Može se govoriti o još jednom idiomu slične funkcije, a to je koprivnička štokavština, koju ne smijemo brkati s koprivničkom podvarijantom kolokvijalnoga stila književnoga jezika, iako mu je bliska. To je slično, u manjem obujmu, zagrebačkoj situaciji gdje također imamo, uz idiom kolokvijalnoga stila, i zagrebačku štokavštinu. Koprivničkom štokavštinom, kao i zagrebačkom, govore građani kojima je materinski idiom štokavština, u Koprivnici upravo novoštokavština.

Odnose, prilike u kojima se govori kojim idiomom, kvantitativne pokazatelje koliki dio stanovništva govori jednim, a koliki drugima idiomima te koje su jezične značajke i njihova struktura moguće je dati samo nakon opsežnoga sociolingvističkoga i dijalektološkoga istraživanja. To nam u Koprivnici tek predstoji.

Za Split imamo i sociolingvističke studije i rječnike govora, za Varaždin smo dobili rječnik, a studije trebaju slijediti. Koprivnica treba i može dobiti i prikaze svojega jezičnoga bogatstva i identiteta, kao što to ima u privredi, obrazovanju, umjetnosti, sportu, zdravstvu, pa i znanosti, geografiji i povijesti. Predlagao sam ta istraživanja prije tridesetak godina kada bih i sam u tome mogao puno više sudjelovati, sada sigurno puno manje. Budući da Koprivnica nema ustanove koja se bavi jezikom, predlagao sam i predlažem (kao i za druga slična područja) da se u Muzeju otvori barem jedno, ako ne i dva mjesta jezikoslovca, najmanje jednoga dijalektologa, kao što imamo povjesničare, arheologe, povjesničare umjetnosti i etnologe, koji bi se bavili izučavanjem jezika grada i kraja.

Ključne riječi: kajkavsko narječje, Podravina, Koprivnica, dijalekti, varaždinsko-ludbreški, podravski, križevačko-bilogorski, gradski govor, dijalektolozi županije

Key words: kaj-dialect, Podravina, Koprivnica, dialects, Varaždin-Ludbreg, Podravina, Križeci-Bilogora, town speech, county dialectologists

Ako pogledamo najpoznatiju kartu kajkavskoga narječja, kajkavske skupine dijalekata hrvatskoga jezika, tj. Ivšićevu kartu pod naslovom *Karta hrv. kajkavskih akcenatskih tipova, Prilog raspravi Stje. Ivšića »Jezik Hrvata kajkavaca«* iz 1935. godine, uočavamo specifičan položaj Koprivnice i koprivničkoga kraja u dijalektnom mozaiku narodnih govora. Moja karta kajkavskoga narječja (1982. i dalje) samo je razrada, dogradnja Ivšićeva prvog sagledavanja ukupnoga kajkavskoga područja.¹ Uočavamo da se Koprivnica nalazi na granici dvaju, od triju, osnovnih kajkavskih područja, »konzervativnoga« (Ivšićeva I.) i »revolucionarnoga« (Ivšićeva IV.). Tzv. II. Ivšićeva osnovna kajkavska grupa (kajkavci ikavci - Lončarić: donjosutlanski dijalekt) nije u osnovi kajkavska, nego pokajkavljeni čakavski, odnosno čakavsko-štokavski govori, porijeklom s jugozapadne kajkavske periferije - Una. Treći osnovni kajkavski dio, Ivšićeva III. također »revolucio-

¹ Istina, bez goranske, gorskokotarske kajkavštine.

narna« grupa nalazi se uz Savu. Kod Koprivnice se sastaju tri kajkavska dijalekta (prema mojoj klasifikaciji): varaždinsko-ludbreški (pripada Ivšičevoj I. skupini), podravski (podravskovirovski - pripada Ivšičevoj IV. skupini) i križevačko-bilogorski (također Ivšičeva IV. skupina). U blizini se nalaze i štokavski, upravo novoštokavski govori, sekundarni na tom području, a poseban su slučaj govori Peteranca s Torčecom i Hlebina. Sama Koprivnica, kao grad i središte područja, ima specifičan položaj, pa prema tome i govor. O značajkama tih kajkavskih dijalekata i drugih idioma govorit će se poslije, a sada bih se ukratko osvrnuo na jezičnu prošlost koprivničke Podravine i širega područja. Poznato je da su u prošlosti razlike između govora bile manje, a s vremenom dolazi do raslojavanja na istom području.

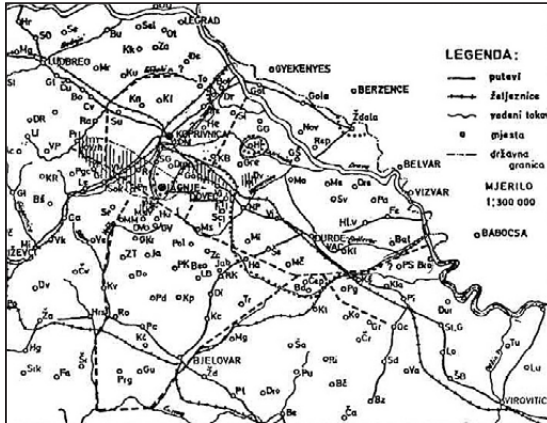
Jezičnom prošlošću ovoga kraja pozabavio sam se u svojem izlaganju na arheološkom simpoziju *Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji*, u kojem sam iznio tada najnovija razmišljanja o jezičnom stanju u vremenu kojim se bavi arheologija na našem području.² Budući da to općenito nije šire poznato, prenijet ću ovdje to svoje izlaganje.

JEZIČNI ODNOSI U PODRAVINI NEKAD I DANAS

Na jezične odnose, stanje i granice u Podravini (Podravina se uzima u širem smislu riječi) osvrnuo bih se u razdoblju od velike seobe naroda do danas. U tom širokom vremenskom rasponu izdvaja se nekoliko točaka. Najprije je tu sama seoba naroda i s njom u vezi pitanje kojim je jezikom govorilo osnovno stanovništvo u Podravini, dakle i u Panoniji uopće, prije seobe. Dalje, kakvi su odnosi, stanje, bili sjeverno od Podravine prije dolaska Mađara u 10. stoljeću, koji su prekinuli slavenski jezični kontinuitet u Panoniji, tj. je li se prije Mađara u Panoniji već moglo govoriti o zapadnoslavenskoj i južnoslavenskoj skupini jezika (što je zapravo osnovno) i gdje je bilo razgraničenje između te dvije slavenske jezične građe. Zatim, gdje je bila granica između kajkavštine, s obzirom na vjerojatnu pretpostavku da od 11. stoljeća možemo već govoriti o kajkavštini kao posebnoj južnoslavenskoj jezičnoj jedinici (Lončarić 1988a) i da su u 12. stoljeću već u osnovi formirana sva naša narječja. Isto tako, mogu li se u Podravini odrediti rasprostiranja i manjih jedinica od narječja - dijalekata - u predmigracijsko vrijeme, s obzirom na utemeljene teze o tome da u 14. stoljeću imamo u osnovi formirane već sve dijalekte koji postoje i danas (Ivić, Popović, Brozović).

U posljednje se vrijeme ponovno u znanosti raspravlja o pradomovini Slavena, odnosno o njihovu prebivalištu prije velike seobe. Pradomovinu i prebivalište u navedenom trenutku valja razlikovati jer se u znanosti govori o pojmu dvostruke pradomovine (Gimbutas). Isto tako, dosad se nije sa sigurnošću moglo utvrditi koji se jezik govorio na obalama Drave, između Drave i Save, u Slavoniji, dakle sjeverno od Save. Sigurno je da se na sjever do Sandžaka i na zapad do Neretve prostirao ilirski jezik. Sjeverno od Save, a zapadno od Zeline, to je gotovo sigurno bio keltski, a vjerojatno su keltski govorili i Kelti u Srijemu (Katičić). Ne zna se što je bilo u predrimsko vrijeme, ni što je zapravo bio »panonski« jezik u rimsko doba. Jezik nazvan *panonskim* vjerojatno se

² Izlaganje su kritički dočekali arheolozi jer nije bilo u skladu s rezultatima do kojih je dolazila arheologija. Međutim, načelno govoreći, treba uzeti u obzir da se jezik, etnos i materijalna kultura ne trebaju poklapati: predmete iste materijalne kulture mogu raditi različiti narodi koji govore posve različite, nesrodne jezike, a isto tako jedan narod, istoga jezika, može na različitim područjima svojega prostiranja pripadati različitim »carstvima« materijalne kulture. Usprkos globalizaciji, i danas su u tome razlike između Primorja, planinskih područja, Podravine i Slavonije s jedne strane, a pogledajmo sličnosti između Hrvata i Mađara s jedne i druge strane Drave, koji pripadaju i te kako različitim jezičnim skupinama i etnosima.

Karta rasprostriranja podravskoga dijalekta (M. Lončarić, Jagnjedovački govor i pitanje podravskoga dijalekta, Hrvatski dijalektološki zbornik)

Imena mjesta na području podravskoga dijalekta i neposredno uza nj (prema kraticama):

Bat - Batinska, Bd - Budrovec, Bot - Botovo, Bro - Brodić, Čep - Čepelovec, Dra - Draganovec, Dre - Drenovica, Dm - Drnje, Dv - Delovi, Đe - Đelekovec, Fe - Ferdinandovec, GG - Gabajeva Greda, GŠ - Gornja Šuma, Glo - Glogovac, Gr - Grdak, Gre - Grede, Ha - Hampovica, Hl - Hlebina, Hu - Hudovljani, KB - Koprivnički Bregi, KI - Koprivnički Ivanec, Kl - Kalinovec, Kla - Kladare, Kš - Kloštar (Podravski), Kt - Katalena, M - Miklinovec, MM - Mala Mučna, Mč - Mičetinec, Me - Medvedička, Mi - Miholjanec, Mo - Molve, Ms - Mosti, NP - Novigrad Podravski, Nov - Novačka, PS - Podravske Sesvete, Pa - Prugovec, Pi - Pitomača, Pl - Plavšinar, Pn - Paunovac (Panovljani), Pr - Prkos, Pšč - Peščenik, Re - Reka, Rep - Repaš, Rk - Rakitnica, SG - Stari Grad, Se - Srdinac, Si - Sigetec, Sok - Sokolovac, Sv - Severovci, Se - Semovei, To - Torčec, VM - Velika Mučna, Vi - Virje, VI - Vlajslav, Vrh - Vrhovac, Zc - Zdelice.

- Približne granice srednjovjekovnih župa.
- . - . - Područje »vojvodstva« u organizaciji Vojne krajine 18. stoljeća.
- Područje podravskoga dijalekta. To je područje prikazano prema Fancevu, JHK i vlastitom materijalu. U osnovi govora Hlebina (Hl) jest I. Ivšičeva grupa (JHK 83). U Ždali se govori mađarski i hrvatski književni jezik uz neka odstupanja od norme (kajkavski srednji palatal č i ć i dr.). Za govore Herešina (He) i Podravske Sesvete (PS) nemam podataka. Mjesta Stari Grad i Draganovec naseljena su u posljednjih stotinu godina govornicima različitih kajkavskih govora.
- ////////// Područje u blizini Jagnjedovca na kojem se govori štokavski, i to ili samo štokavski (Vlajslav, Srdinac, Paunovac, Mala Mučna, Vrhovac) ili štokavski i kajkavski (Plavšinar, Glogovac, Delovi, Reka, Peščenik).

pružao sve do mora. Pri govoru o njegovu karakteru najviše se pristajalo uz pretpostavku da je vrlo vjerojatno to također bio ilirski jezik.³

S tim u vezi važne su nove pretpostavke, odnosno revalorizacija podataka o prostiranju starih kultura u Europi (Gimbutas). Isto tako, vrijedna je pažnje revalorizacija svjedočanstava suvremenika (Diona Kassija) o Panoncima u 1. stoljeću n.e., koji su prema tome mogli pripadati slavenskom svijetu (Trbuhović). Na seobu Slavena novo svjetlo bacaju istraživanja njemačkoga slavista Kunstmann koji dokazuje i njihovo seljenje također s juga na sjever, čemu se pridružila i Nada Klaić. Naravno, tu su moguće i vjerojatne sekundarne seobe Slavena.

Katkad se jezične granice poklapaju i s političkim granicama. Veoma je dojmljivo poklapanje navedene jezične kajkavske granice u Slavoniji s granicom srednjovjekovne političke organizacije, prema karti N. Klaić (Klaić 1971.), odnosno s kasnijom granicom Zagrebačke biskupije i Križevačke županije. U Podravini (u užem smislu) veoma je zanimljivo još jedno poklapanje političke i jezične granice. Poznato je da se u Podravini od Koprivnice do Kalinovca i Ferdinandovca te između Drave i Bilogore prostiru govori s jedinstvenom akcentuacijom u slavenskom svijetu. To je akcentuacija u kojoj mogu biti naglašena samo posljednja dva sloga (naglasne) riječi, a distribuciju siline određuje kvantiteta posljednjeg sloga, tj. ako je on dug, onda je automatski naglašen, a ako nije dug (ni naglašen), naglasak je na predzadnjem slogu (npr. *lasta'ica*, *lastavicê*).⁴

³ Kao što se govori o posebnom panonskom jeziku osnovnoga stanovništva u Slavoniji, isto se tako govori i o posebnom panonskom romanskom jeziku koji se razvio na tom području i bio drukčiji od zapadnoga, alpskoga i istočnoga romanskoga jezika. Kao dokaz posebnoga romanskog jezika u Panoniji navode se specifične promjene u konzonantizmu koje nisu bile poznate susjednim romanskim idiomima, npr. prijelaz inicijalnog romanskog *k-* u *x-*, kao u *xlače* »hlače« od *caleae*.

⁴ Veoma je zanimljivo da se takva akcentuacija pretpostavlja i za gradišćanskohrvatski govor Bajngroba (Weingraben). I tamo mogu biti naglašena samo dva posljednja sloga riječi, ali je ukinuta opreka po kvantiteti - opozicija dugo - kratko. Još je zanimljivo da je takva akcentuacija rekonstruirana za izumrli (draveno)polapski jezik (Olesch).

Utvrдио sam da se područje njezina pretpostavljenoga prostiranja, koje su narušile migracije tijekom turskog prodora, poklapa uglavnom s prostiranjem povijesne komarničke župe (županije), odnosno s kasnijim vlastelinstvima (đurđevačkim i dr.) koji su je naslijedili. Drugo je pitanje treba li samu stabilizaciju povezivati sa stabilizacijom u slovačkom jeziku, pa i u mađarskom, gdje je danas naglasak fiksiran na prvom slogu riječi, ali je prije vjerojatno bio na pretposljednem (Skøld, Romprtl). Osim akcentuacije, značajno je također da je u tim govorima, osim u dvama najistočnijima (Ferdinandovec, Kalinovec), kontinuanta izjednačenih $\grave{e} = \acute{o}$ neutralizirana s *o* (*roka*, *soza* kao *voda*), a u susjednim bilogorskim govorima slivena je s *u* (*ruka*, *suza*).

Koje su još granice u okviru kajkavske Podravine? Upravo tuda ide najvažnija granica u kajkavskom dijasistemu, i to od Drave, sjeverno od Koprivnice, preko samoga grada na Kalnik, a otuda dalje prema Medvednici, do rijeke Zeline. Zelinom skreće na jug, do utoka te rijeke u Lonju, odnosno do Ivanić Grada, a zatim dalje na istok, na Moslavačku goru. U Podravini zapadno od te crte prostiru se tzv. konzervativni kajkavski govori koji najbolje čuvaju starinu u akcentuaciji. Na istoku, točnije na sjeveroistoku kajkavskoga područja, nalaze se njezini revolucionarni, najrevolucionarniji govori s obzirom na prozodiju, upravo dvije takve skupine govora. Jednu skupinu (koju sam nazvao podravskim dijalektom) čine spominjani govori s ograničenim mjestom naglasaka na posljednja dva sloga riječi. Druga je, mnogo veća, skupina koja zauzima najveći dio sjeveroistočne kajkavštine, s također vrlo važnom osobinom u slavenskim jezicima, osobinom koja je vrlo slična crti koju nalazimo u litavskom jeziku, odnosno u njegovu dijelu, a to je unakrsna metatonija cirkumfleksa (u kajkavštini i u hrvatskim i srpskim govorima - dugosilazni naglasak) i akuta (npr. *mêso* > *méso*, *s~uša* > *s^uša*).

Zanimljivo bi bilo znati dokle se na istok prostirala unakrsna metatonija, ali to, kao ni neke druge pojave, više nećemo moći utvrditi zbog migracija od 16. stoljeća koje su stvorile nove granice. Ipak sam pretpostavio da bi to moglo biti do područja dokle se pružio sam kajkavski razvoj.

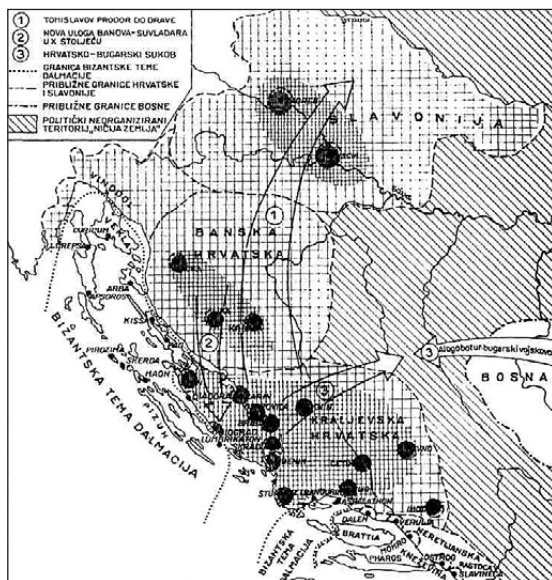
Te dijalektne granice uvjetovane su iseljavanjem starosjedilačkoga stanovništva za turskog prodiranja sredinom 16. stoljeća i doseljavanjem novoga stanovništva s jugoistoka Bosne (ijekavskočakavski govori kod Virovitice, ikavsko-jekavski govor Virovitice) i iz istočne Hercegovine (većina novoštokavskih govora). Nakon odlaska Turaka nastavlja se naseljavanje iz suprotnoga smjera, tj. sa zapada dolaze kajkavci, među kojima ima najvjerojatnije i potomaka prije iseljenoga stanovništva.

Miješanjem raznih kajkavskih govornih tipova međusobno i sa štokavskim govorima nastaju novi govorni tipovi. Jedan od tih govornih tipova zauzima u Podravini manje prostora, a proširen je u sjevernoj Moslavini (prema čemu sam ga nazvao sjevernomoslavačkim, odnosno čazmanskim dijalektom).⁵

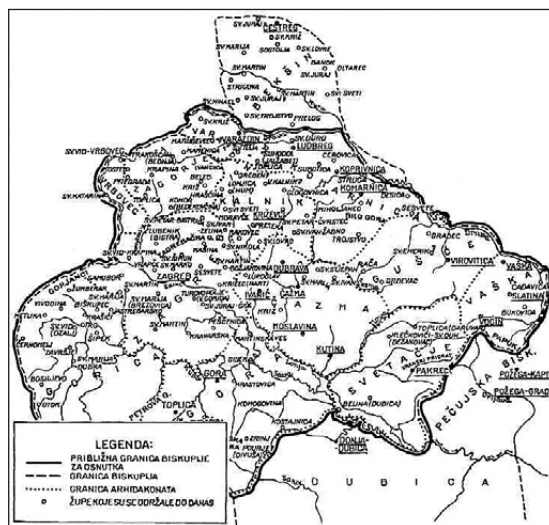
Vojna krajina nije znatnije utjecala na jezične granice, tj. nema poklapanja političkih i jezičnih granica.

Tom problematikom najtemeljitije se u novije vrijeme pozabavio poznati ruski indoeuropeist i etimolog Trubačov, razmotrivši ponovno sveukupne podatke - arheološke, lingvističke - u prvom redu onomastičke, i svjedočanstva suvremenika. On se priklonio, odnosno vratio staroj Kopitarevoj hipotezi o (pra)domovini Slavena na srednjem Dunavu prije velike seobe naroda. Od brojnih podataka koje Trubačov navodi u prilog svojoj tezi, navest ću samo nekoliko, koji, kao i mnogo drugih, imaju pravu težinu. Narod *Ozeriati* (*oseriates*), o kojemu govori Plinije u 1. stoljeću, koji Majer stavlja na područje Blatnog jezera, a Katičić na naše područje - u Posavinu istočno od utoka

⁵ Zanimljivo je opet da se on, posebno njegova istočna granica, u Moslavini poklapa s granicom prema Turskoj. Istočna granica - s granicom do 1692.

Hrvatska i Slavonija za kralja Tomislava (iz knjige: N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, prilog IV, str. 279.)

Područje Zagrebačke biskupije i njezina podjela na arhidakonate (prema podacima iz 14. stoljeća) (J. Buturac, *Popis župa Zagrebačke biskupije iz godine 1334.*, *Zbornik Zagrebačke nadbiskupije*)

Une, Trubačov tumači kao slavensku riječ *ozeriati* (*ozeriaty*), dakle *jezerčani*, izvedenu od istoga korijena koji je u našoj riječi *jezera*, ruskoj *ozero* (prasl. **(j)ezero*). Toponim *Pathisus* iz 1. stoljeća Trubačov interpretira kao slavensku riječ *Potisje*, što je normalna tvorba toponima na našem području za neko porječje (npr. *Posavlje*). Od lingvističkih podataka također je vrlo dojmljivo, istina kasnije, svjedočanstvo Priskovo iz prve polovice 5. stoljeća da je na teritoriju današnje Vojvodine živio narod koji nije govorio germanski, a pio je *medos*, što jasno upućuje na med (prasl. **medъ*).

Trubačov dalje navodi prisutnost poluzemunica slavenskog tipa na karpatskom i podunavskom području u 3. i 4. stoljeću (černovješka kultura). Ranoslavenska praška keramika u 4. stoljeću, kao i poslije, izrađivala se točno u skladu s rimskim mjerama tekućina i sipkih materijala. U Rusiji postoji tradicija nekadašnjega života na srednjem Dunavu, koja se prije interpretirala drukčije.

Trubačov u prilog svojoj tezi navodi i jedan dokaz koji se zasniva na općelingvističkim zakonitostima razvoja na zemljištu, iako prividno taj dokaz nije dovoljno uvjerljiv jer je iz kasnijeg vremena, 7. stoljeća. Naime, središte važnih slavenskih jezičnih inovacija u to je vrijeme bilo također južno od Karpata (Miłewski). U skladu s općelingvističkim načelima razvoja valja pretpostaviti da je to i prije bio slavenski teritorij, a ne novonaseljen Slavenima.

S obzirom na navedeno, može se reći da je vrlo vjerojatna prisutnost slavenskoga elementa južno od Karpata i prije seobe naroda, ali to ne znači da ih nije bilo i sjeverno od toga gorja. Time se rehabilitira mišljenje slovenskoga slavista Kopitara o pradomovini Slavena, koje je bilo odbaceno bez pravih dokaza.

Pitanje je sada koliko Trubačovljevo mišljenje - ako se u potpunosti ili s mojom modifikacijom prihvati - mijenja dosadašnju sliku na našem području, posebno južno od Drave. U svakom slučaju, otpala bi prva, prije pretpostavljena faza o seobi Južnih Slavena - prijelaz preko Karpata i dolazak u Panoniju. Što se tiče druge faze, prodiranja na Balkan preko Drave i Dunava, o njoj postoje vjerodostojni podaci. Međutim, takvi su prodori mogući i ako je osnovno starije stanovništvo bilo istog etničkog elementa. Došljaci su mogli uništavati državnu, političku organizaciju, a mogli su se stopiti sa starosjediocima, odnosno u osnovnom stanovništvu nije moralo doći do bitnih promjena, ono se moglo samo povećati. Međutim, to su zasad, s obzirom na Podravinu i

Slavoniju uopće, nedovoljno utemeljene pretpostavke, bez obzira na Kunstmannove dokaze o slavenskim seobama s juga na sjever, koje su, kao što je već rečeno, najvjerojatnije sekundarne i manjeg obujma.

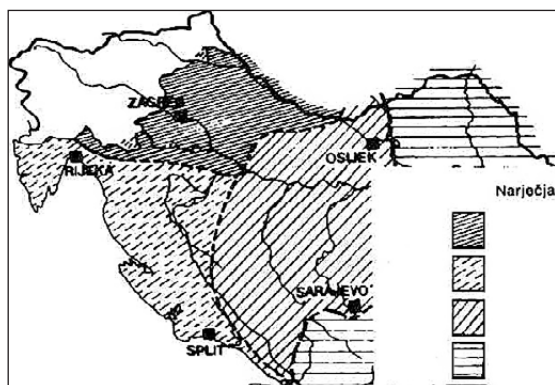
Nakon što su Južni Slaveni naselili Balkan - bez obzira na to je li to bilo u prije pretpostavljenoj II. fazi, što je manje vjerojatno, ili u jednoj fazi seobe na jug sa srednjega Dunava, i bez obzira na to koji se jezik govorio na desnoj obali Drave prije toga - u cijeloj Panoniji stvoren je neprekinut slavenski jezični kontinuum. U njemu, naravno, nije bilo izrazitih granica između Južnih i Zapadnih Slavena, a prekidaju ga svojim dolaskom Mađari. Kako se u 9. stoljeću može na temelju osobina, od kojih se neke razvijaju znatno prije (već od 3. stoljeća), govoriti o te dvije jezične (pra)skupine, u slavistici se raspravljalo o tome kojega je karaktera bio dio toga kontinuuma, kakav je bio jezik na području današnje Mađarske, tj. je li bio južnoslavenski ili zapadnoslavenski. Jezični dokazi govore u prilog južne hipoteze, točnije da je najveći dio toga područja bio južnoslavenski, a samo manji sjeverni bio je zapadnoslavenski. U toj raspravi posebno mjesto zauzimaju srednjoslovački govori koje karakteriziraju znatne južnoslavenske crte, pa se obično kaže da je srednjoslovački u osnovi južnoslavensko narječje koje je poslije slovakizirano. U svakom slučaju, granica južnoslavenska-zapadnoslavenska išla je znatno sjevernije od Podravine. U Podravini je dolaskom Mađara stvorena nova, oštra granica između jednoga slavenskog i jednog ne samo slavenskog, nego i neindoeuropskog jezika - genetski i tipološki posve različitog. Poslije je zbog suživota - jednih uz druge i u toj istoj državi - došlo do uzajamne interferencije, utjecaja jednog jezika na drugi. Mađarski je jezik preuzeo riječi za neke osnovne pojmove svakodnevnoga života (stol, prozor, dani u tjednu itd.).

Kada se događaju prve podjele na jugu? Prvi procesi bit će oni o kojima su se vodile diskusije jesu li se zbili nakon dolaska na Balkan, tj. nakon 6. stoljeća, ili još prije seobe naroda, ali svakako u Panoniji. Prema starijoj pretpostavci, dakle, nakon prijelaza Karpata.

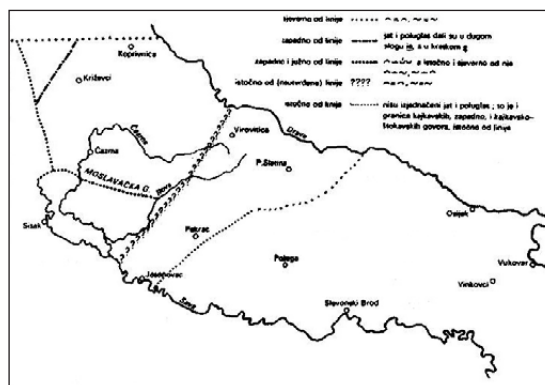
(1) Zacijelo je prva takva pojava u tvorbi riječi, i to sufiksi na *-c-*, prema onima s *-k-*. Prvi hvataju cijeli slavenski jug, a drugi su karakteristični i za zapad i za istok (npr. *kuharica* - *kuharka*).

(2) Slijedi pojava *št*, *žd* na mjestu *t'*, *d'* u istočnom dijelu južnoslavenskoga prajezika (istočnoj podskupini južnoslavenskih jezika, tj. u bugarskom i makedonskom jeziku), prema *t'*, *ć*, *c* i *X* (*đ*), *X* (*dž*), *j* na zapadu (*svešta*, *mežda* - *sveća*, *međa* itd.).

(3) Kao iduća promjena može se uzeti sudbina *d'* na zapadu, tj. je li to *X* (*đ*) - kasnije i srednje *X* (između štokavskoga *X* i *X* - *dž*) ili *j*. Po njoj Podravina ostaje na istoku, zajedno s ostalom Slavonijom i štokavcima, ali ta izoglosa dijeli današnje kajkavsko narječje na dva dijela: istočni od

Vjerojatan predmigracijski raspored (M. Lončarić, Rani razvitak kajkavštine, »Rasprave Zavoda za jezik«, 14 (1988.) : 95)

Skica jezičnoga stanja u srednjovjekovnoj Slavoniji (M. Lončarić, Sjevernomoslavački kajkavski govori, »Rasprave Zavoda za jezik«, 6-7: 113)

(približno) crte Varaždin - Zagreb i zapadni koji zahvaća također i čakavštinu te slovenski jezik.

(4) S njom je povezana promjena izjednačenih $*stj = *skj$ i $*zdz = *zgj$, po kojoj imamo tri aree: istočnu sa *št, žd* (istočna, »prava« štokavština), srednju sa *šč, žc* (poslije i *šc, žc* - Slavonija, najveći dio kajkavštine, osim jugozapadnoga dijela i dio današnjih slovenskih panonskih govora) te istok sa *šč* i *žj* (jugozapadni dio kajkavštine s čakavštinom i glavninom slovenskih govora). Primjer: *-ište* - *-išće, moždani* - *moždani*.

(5) Sažimanje *o^o* u *è* u instr. jd. a-deklinacije dijeli Podravinu na dva dijela, kao i Bosnu, bez obzira na to kakav je govor, te čakavštinu. Ta je izoglosa zanimljiva jer se nastavlja na sjever, pa dijeli i zapadnoslavenske jezike, među kojima i nama najbliži - slovački jezik.

Navedene su promjene, bez obzira na to jesu li ranije ili kasnije, završene do dolaska Mađara. Od 10. stoljeća pridružuju im se nove. Među prvima je denazalizacija nazalnih samoglasnika, od čega je za naše područje važnija denazalizacija stražnjega nosnog samoglasnika (*è*). On je imao dvojaku, odnosno trojaku sudbinu. Glavna promjena poklapa se prema prostiranju više-manje s izoglosama šćakavizma, tj. *è* je na istoku dalo *u*, a na zapadu, s cijelom Slavonijom, vokal o-tipa (npr. *ruka* - *roka*). U kajkavštini je to *o* dvije vrste: na istoku i jugu to je samoglasnik zatvoreniji od etimološkoga *o*, a na sjeverozapadu vokal otvoreniji od njega (*o / o*).

Slijede dalekosežne promjene u akcentuaciji, izazvane otpadanjem poluglasa u slabom položaju (*bogъ* > *bog*).

Ovdje treba nešto reći i o tome kakva je južnoslavenska jedinica, idiom, mogla biti u to vrijeme na našem području. Na temelju današnjega dijalektnog stanja treba pretpostaviti da je to bila prakajkavština jer znamo da je ona u Podravini autohtona, dok su novoštokavski govori, koje također tu nalazimo, drugotni, donijelo ih je novodoseljeno stanovništvo s jugoistoka, koje je stiglo s Turcima. Kada se zapravo može govoriti o kajkavštini kao posebnoj jezičnoj jedinici? Rečeno je da se prije dolaska Mađara može govoriti o zapadnoslavenskoj i južnoslavenskoj skupini jezika, upravo o južnoslavenskom prajeziku. Zapravo se može govoriti o dva južnoslavenska prajezika: istočnom južnoslavenskom prajeziku iz kojega se poslije razvijaju bugarski i makedonski jezik, te o zapadnom južnoslavenskom prajeziku iz kojega su se razvili hrvatski, srpski i slovenski jezik. Takav se razvoj pretpostavlja na temelju glasovnih promjena o kojima je već bilo govora (*t' - d'*, $*stj = *skj$, $*zdz = *zgj$, *è*). U 10. stoljeću odvijaju se veoma važne promjene u slavenskim jezicima, pa tako i u zapadnom južnoslavenskom prajeziku. Te su promjene tako dalekosežne da neki lingvisti smatraju da se sve do toga vremena može zapravo govoriti o praslavenskom jeziku, dakle jednom jeziku koji, naravno, nije bio jedinstven, ali se razlike mogu svesti na dijalektnu razinu. Oko 10. stoljeća odvaja se slovenski jezik svojim specifičnim razvojem (najprije progresivni pomak cirkumfleksa '*oko* > *okô*, *mêso* > *mesô*, a zatim i drugo) od ostaloga dijela južnoslavenskog zapada, upravo od srednjojužnoslavenskoga prajezika.⁶ Međutim, veoma je važno da se, kako sam pokazao, u isto vrijeme ili približno oko toga vremena izdvaja i kajkavština kao posebna jedinica u srednjojužnoslavenskom dijasistemu. Ona se svojim specifičnim razvojem, svojom osnovnom akcentuacijom, odvaja od zapadne štokavštine ili šćakavštine i čakavštine (Lončarić). Prema tome, ne odvaja se od slovenskog jezika, kako je mislio Ramovš, odnosno šćakavštine, koje je mišljenje iznio Popović, ali je bio bliže našoj pretpostavci. Zapadna štokavština, čiji su stariji oblici

⁶ S tim u vezi može se upozoriti na tvrdnju o tome da alpski Slaveni (Slovenci) kasnije koloniziraju panonske krajeve koji su danas slovenski jer ti govori nemaju te stare slovenske crte (Ramovš). Dakle, ili te kolonizacije zapravo u znatnijem opsegu nije niti bilo jer su Slaveni bili tu i prije, tj. ostali su tu i nakon dolaska Mađara, što je i logičnije pretpostaviti, ili su stare slovenske crte u početku išle još zapadnije, a kasnije su se širile na istok, što također nije isključeno.

sačuvani u tzv. staroštokavskim slavonskim govorima te u istočnobosanskom ijekavsko-šćakavskom dijalektu, bila je jedna od pet pretpostavljenih (pra)jedinica srednjojužnoslavenskoga dijasi-stema (Brozović, 1970.). U razvoju je do velikih migracija od 16. stoljeća stajala između čakavštine i kajkavštine na jednoj strani te istočne, »prave« štokavštine na drugoj strani. Prodiranjem istočne štokavštine, s novoštokavskim razvojem, na područje zapadne štokavštine dvije se štokavštine približavaju i razvojem jedna drugoj, tako da tu imamo rjeđi primjer razvoja - konvergentan, a ne divergentan.

Iduće pitanje koje treba razmotriti jest granica između kajkavštine i zapadne šćakavštine. Za to je bilo i u novije vrijeme različitih pretpostavki. Kao dvije krajnosti mogu se navesti mišljenja Pavičića i Hamma. Strohalovo mišljenje da kajkavštine do 16. stoljeća uopće nije bilo, ne može se lingvistički niti uzeti u obzir. Pavičić je velik dio svojih istraživanja posvetio jezičnoj povijesti u Slavoniji. Međutim, naša povijest jezika u prvoj četvrti ovoga stoljeća još nije dobro interpretirala neke jezične podatke. Poistovjećujući pogrešno sve ekavce u Slavoniji s kajkavcima, Pavičić smatra da je cijela Podravina, i slavonska, bila kajkavska te da se kajkavština sa sjevera spuštala na jug, zaobilazeći Požeško gorje s istoka, do ispod Vinkovaca.

Hamm je dvaput iznosio svoje mišljenje o toj granici. Prvi je put to učinio u neobjavljenoj disertaciji (1934.) o Katančićevu djelu u kojoj je točno utvrdio da kajkavskih elemenata i danas nalazimo sve do Valpova. Međutim, poslije (1949.) bez obrazloženja iznosi misao da je štokavština prije migracija sezala na zapad čak do Virja.

Istim se pitanjem pozabavio i Brozović koji je pisao:

»3. U sjeverozapadnoj Slavoniji treba pretpostaviti jedan kajkavski tip na terenu između Bjelovara, Daruvara i Virovitice, koji je komunicirao s podravskim, štokavskim ekavcima, s Ivšićevim kajkavskim križevačko-podravskim i eventualno turopoljsko-posavskim tipovima kao i hipotetskim štokavcima navedenim ovdje pod br. 4.

4. U jugozapadnoj Slavoniji moramo pretpostaviti štokavski ikavski tip koji je komunicirao s turopoljsko-posavskim kajkavcima, s hipotetskim kajkavskim tipom pod br. 3, sa štokavskim podravskim ekavcima i posavskim ikavcima s hipotetskim štokavskim tipom pod br. 5, a vjerojatno i s hipotetskim čakavcima pod br. 6. (...)«

O tome sam rekao: »U potpunosti se može prihvatiti Brozovićeve pretpostavke o njegovu kajkavsku tipu pod brojem 3, suprotno od Hammove pretpostavke. No, stanje dalje na istok od toga tipa, kao i pitanje govornoga tipa u jugozapadnoj Slavoniji gdje bi se nalazio njegov tip pod brojem 4 trebalo bi razmotriti u nešto drukčijem svjetlu«. (Lončarić 1985 : 99). Nakon analize relevantnih podataka izveo sam zaključak koji se nalazi negdje između Pavičićeva i Brozovićeve, a najbliže Junkovićevu mišljenju. Junković je iznio tezu da su se neki današnji staroštokavski slavonski govori razvili iz panonske skupine južnoslavenskoga prajezika, što njemu znači (pra)kajkavski dio srednjojužnoslavenskoga dijasistema. Međutim, Junković nije rekao ništa po-bliže o tome tj. na koje govore zapravo misli.

Analiza se temeljila na onimiji, točnije najvećim dijelom toponimiji i rijetkim zapisima drugih riječi u Slavoniji iz vremena prije migracija. Istom se građom služio i Pavičić, samo je nije valjano interpretirao. Vjerojatne pretpostavke o jezičnom stanju u tom vremenu mogu se donositi na temelju onoga što se piše na mjestu starih prahrvatskih i praslavenskih glasova: jata (ě), poluglasa koji je od 11. stoljeća bio jedan, vjerojatna vrijednost šva (ə); stražnjega nalaza (è) te slogotvornog ř. Može se suditi po protezi karakterističnoj za kajkavštinu: *v-* ispred inicijalnog *u* i kontinuantne *è* i ř; prijelazu palatalnog *r'* u intervokalnom položaju (gdje je obično drugi vokal *e*) u sekvenciju *rj* (*morje*). Također se može zaključivati po liku nekih leksema (*orax*, *joxa*, *ruška*), kao i po nekim pojedinačnim leksemima.

Analiza je pokazala da sliku karakterističnu za kajkavštinu pokazuje sudbina *è* i *ô* (izjednačeni u zatvorenom o), i to daleko na istok, upravo u cijeloj Slavoniji. Slično je s likom navedenih leksema (*orex, jalša, xrušk-*) daleko na istok. Međutim, drugi pokazatelji zapravo ne govore ništa o pitanju koje nas zanima. I jat i poluglas veoma dugo čuvaju posebne vrijednosti, i to poluglas najvjerojatnije šva (*ə*), kao i danas u nekim ozaljskim, gorskokotarskim i belokrajinskim govorima. Na mjestu jata bio je vokal između *i* i *e*, zatvoreno *ę*. Dok za poluglas dolazimo do navedene vrijednosti rekonstrukcijom razvoja, za jat imamo i suvremene dokaze. Naime, takva vrijednost čuva se i danas u nekim slavonskim staroštokavskim govorima, i to, koliko se zasad zna, u dijelu govora Gradišta kod Županje (Ivšić, Finka - Šojat) i u nekim govorima u našičkom kraju (Sekereš). Štokavski razvoj poluglasa, prijelaz u *a* imamo u svim slavonskim štokavskim govorima. Tragove kajkavskog razvoja poluglasa nalazimo na sjeveru do područja oko Podravske Slatine. Neke druge kajkavske osobine, u akcentuaciji i vokalizmu (proteza ispred inicijalnog *u-*), nalazimo do Donjeg Miholjca i Valpova.

Na temelju navedenih podataka zaključio sam da je kajkavština, odnosno razvoj u kajkavskom smjeru na jugu Slavonije, u Posavini i u slavonskom središnjem dijelu, sigurno dosezao do Požeškoga gorja, kao što su to prije pretpostavljali Pavičić i Brozović. Međutim, za slavonsku Podravinu valja pretpostaviti da je kajkavština na istok sezala sigurno najmanje do kraja oko Podravske Slatine. Dakle, nije zaobilazila Požeško gorje kao što je mislio Pavičić, ali se prostirala dalje na istok nego što je mislio Brozović.

Ovdje valja napomenuti da granice u nekom jeziku, njegovu jezičnom kontinuitetu, nisu oštre, skokovite, osim ako ne postoje i velike prirodne granice, barijere (veće jezero, neprohodne planine i sl.). Kako toga u Podravini, osim Drave, nema, a takvom se jačom prirodnom granicom može smatrati Požeško gorje, na slavonskom sjeveru kajkavsko-štokavska granica nije mogla biti jače izražena. Prema tome, treba pretpostaviti da nakon područja za koje sigurno možemo tvrditi da je bilo kajkavsko, odnosno da je na njemu jezični razvoj išao u kajkavskom smjeru, nije bilo odmah posve nešto drugo, drukčije. Iza kajkavskoga područja dolazio je prostor koji su zauzimali prijelazni kajkavsko-zapadnoštokavski (upravo šćakavski) govori koji su na zapadu, bliže kajkavštini, bili više kajkavski, a dalje na istok sve manje kajkavski i sve više zapadnoštokavski, šćakavski. Taj prijelazni pojas bio je u Podravini sigurno širi nego na jugu, u Posavini, a najuži je bio u visini Požeškoga gorja.

GOVOR GRADA

Govor same Koprivnice, kao jednoga od važnih hrvatskih gradova, i nekad i danas, zahtijeva poseban osvrt. Nekoliko je važnih točaka u jezičnom razvoju Koprivnice. To su:

- specifičnost razvoja gradskoga govora uopće
- dijalektna osnova područja
- književni jezik zemlje, odnosno dijela u kojemu se grad nalazi.

a) Gradski govor mjesta koje je administrativno, kulturno-obrazovno, privredno-trgovačko i prometno središte razvija se drukčije od govora sela. U njemu su obrazovne i administrativne ustanove u kojima se uči i upotrebljava neki oblik više-manje službenoga, »propisanoga« književnog jezika, u ranijim razdobljima koine, interdijalekt, a poslije i standardiziran u pisanim tekstovima. Taj »književni« jezik može biti više-manje blizak jeziku kraja, a može biti i vrlo različit od njega. Pritom opet moramo razlikovati dva stila: službeni, odnosno službeniji, i kolokvijalni, razgovorni. Neki obrazovani ljudi jesu, a neki nisu iz toga kraja, pa jedni govore više »književnim«,

a drugi više idiomom, izrazom bližim jeziku kraja. Govor, dijalekt kraja utječe mnogo na kolo-kvijalni jezik, stoga postoje varijante književnoga jezika u administrativnom području u kojem je u službenoj upotrebi isti književni jezik.⁷ Književni jezik, s druge strane, negdje više, a negdje manje utječe na govore kraja.

Do 1835. godine u »banskoj, civilnoj« Hrvatskoj književni jezik bio je kajkavski književni jezik, tj. književni jezik s kajkavskom osnovom. Taj je jezik bio relativno blizak kajkavskim govorima Podravine, ali nije bio jednak niti jednome. No, treba imati na umu da od 16. stoljeća u tom području nalazimo i štokavske, upravo novoštokavske govore, i to dvije vrste: hrvatske - ijekavskoćakavske, i srpske - ijekavskoštakavske. U Koprivnici je sigurno bio jak i taj element jer je 1794. godine sagrađena pravoslavna crkva. Mogla je postojati i posebna škola za Srbe, samo što je neko vrijeme u tim školama upotrebljavan »čudan« jezik, vjerojatno slavenosrpski. I groblje je⁸ bilo veliko.

I oni su sigurno utjecali na koprivnički gradski govor. Kada je službeni jezik postao književni jezik sa štokavskom osnovom, odnosi su se znatno promijenili. Sigurno se kajkavcima činilo da je sada službeni jezik zapravo govor njihovih susjeda štokavaca.⁹

b) Rečeno je na početku da je Koprivnica smještena na sjecištu, dodiru triju kajkavskih dijalekata, te da je u blizini bilo i štokavsko područje. U manjim oazama Peterancu i Torčecu (jedna) te u Hlebinama (druga) govor odstupa i od (virovsko)podravskoga dijalekta, koji počinje s Drnjem, i od varaždinsko-ludbreškoga, koji seže do Subotice i Đelekovca. Govor Peteranca (za Torčec nije znao, a oni u osnovi imaju sličan govor) Ivšić je povezivao s Posavinom.

U dijalektološkoj literaturi postao je prvi poznat govor Miklinovca koji je bio prigradsko selo, a sada je dio grada. O njegovu sam govoru pisao:

»Različit je u tome, kako od tih govora,¹⁰ tako i od jagnjedovačkoga, govor Miklinovca, koji je Ivšić označio sa IV⁷, dakle kao i JG.¹¹ U njemu, bar od mojih informanata, nisam mogao ustanoviti davanje prednosti niti uzlaznom, niti silaznom tonu, ni u povezanom govoru, ni u izoliranih riječi. Intonacija nije ni u Miklinovcu fonološka: iste sintagme u različitim ostvarajima dolaze sad s jednom intonacijom, sad s drugom. Ipak, može se uočiti tendencija da se određen ton veže uz pojedine sintagme i lekseme. Moglo bi se pretpostaviti da je to dalji razvoj akcentuacije koju je Ivšić označio sa IV⁷. Međutim, ovdje se radi o daljem razvoju jedinstvene podravske kajkavske akcentuacije sa ZDS¹² u uvjetima interferencije kao u Jagnjedovcu. U Miklinovcu taj razvoj doводи do još većeg odstupanja od ZDS no u JG.« (Lončarić 1977., 234)

Dok je Miklinovec bio seosko naselje, druga dva dijela koja sam istraživao, Dubovec i Duga ulica, bila su dio grada. Godine 1978. bile su to, kao i danas, gradske periferne ulice. U Dubovcu je potvrđeno izjednačenje kontinuantе è i ő sa starim o, kao i inače u kajkavskom Podravlju, ali nije potvrđena »akcentuacija dvaju slogova«. To ne znači da nije bila takva kao i u Miklinovcu, ali niti da je bila.

⁷ Tako i danas u hrvatskom književnom jeziku razlikujemo nekoliko varijanti, i to najmanje pet izrazitih: zagrebačku, slavonsku, dalmatinsku, kvarnersko-istarsku i dubrovačku. Može se govoriti i o hercegovačkoj te bosanskoj varijanti.

⁸ Govorilo se, barem mi u Reki, *krčko*, tj. *grčko*.

⁹ I danas se često kaže *štokavski* kada se misli na književni jezik, s time da se obično razlikuje književni »štokavski« od štokavskih narodnih govora. No, i danas ima govornika, pripadnika jezične zajednice, koji to ne razlikuju, ni teoretski ni praktično..

¹⁰ Govorio sam o akcentuaciji govora Virja, Đurđevca i Novigrada.

¹¹ JG = jagnjedovački govor.

¹² ZDS = zakon dvaju slogova

U drugim dijelovima grada nije pronađena ta osobina, a pronađene su osobine kao u zagrebačkom kajkavskom kolokvijalnom govoru, kakve je za Zagreb opisao Magner, i neke druge koje susrećemo u nekim drugim gradovima s kajkavskoga područja, poput Varaždina.¹³

Kontinuant *è* i *ũ* izjednačena je sa starim *u*. Najuočljivija je osobina da je više poluglasa izjednačeno s jatom, što je jedna od triju najtipičnijih kajkavskih osobina (ostale su dvije specifična kajkavska akcentuacija i izjednačenje *è* i *õ*). Refleks je izjednačenih jata i poluglasa glas tipa *e*, npr. *denes*, *steza*, *stolec*, *pes*, *cucek*, *pekel* »pakao« - za poluglas, *sneg/k*, *snega*, *svet* »svijet«, *svetski*, *deca*, *dete*, *venec* - za jat. Tu se sada javlja i treća važna osobina da se refleks staroga *e* i prednjega nosnog samoglasnika (*eⁿ* - *ę*), koji je također glas tipa *e*, često razlikuje od onoga *e* koji stoji na mjestu poluglasa i jata - on je obično otvoreniji, otvoreno *e* (*ε*), npr. *žena*, *selo*, *berem*, *sveti* »svet(i)« pridjev, *pekla*. Suprotno od toga, refleks jata i poluglasa može biti i zatvoreniji od književnoga *e* (*ę*), npr. *denęs*, *snęga*. Zanimljivo je s tim u vezi da kajkavci koji u svojem kolokvijalnom kajkavskom idiolektu ili idiomu, i u svojem mjesnom kajkavskom govoru razlikuju dva fonema tipa *e* - jedan zatvoreniji, a drugi otvoreniji, obično i kada se služe književnim jezikom u svojem idiolektu imaju dva fonema tipa *e* - zatvoreniji na mjestu jata (*snega*, *mesta*), za poluglas tada imaju *a* (*danas*), te otvoreniji na mjestu staroga *e* i *ę* (*selo*, *berem*). Ovdje je još jedna osobina rezultat kajkavske osnove, kao i u Zagrebu, a to je finalno *-l*, npr. *posel*, *došel*, *gledel*. Novoštokavski govori u Podravini, na Bilogori i Kalniku tu obično imaju na kraju *-o* (*poso*, *došo*, *gledo*), dok neki (staro)štokavski govori u Slavoniji i drugdje imaju također *-l* (*posal*, *došal*, *gledal*).

Gradski govor Koprivnice formirao se kao interdijalekt, rezultanta različitih dijalekata svoje okolice - triju kajkavskih i novoštokavskoga, s jedne strane, te pod utjecajem književnoga jezika. Utjecaj kajkavskoga književnog jezika bio je sigurno veoma jak jer je i on bio dobrim dijelom po svojoj strukturi i leksiku rezultanta više kajkavskih tipova, dijalekata. Novi književni jezik nakon 1835. godine bio je drugoga tipa.

Danas u Koprivnici, kao i obično u gradovima, treba razlikovati dva sredstva, dva idioma općegradske komunikacije. Jedno je koprivnička varijanta kolokvijalnoga, razgovornoga stila hrvatskoga književnog jezika, koja je podtip zagrebačke varijante, kao što su to i križevačka, varaždinska i krapinska varijanta. Drugo je koprivnički kajkavski koine, interdijalekt, koprivnička kajkavština, o čijem je nastanku i karakteru bilo riječi prije. Može se govoriti o još jednom idiomu slične funkcije, a to je koprivnička štokavština koju ne smijemo brkati s koprivničkom podvarijantom kolokvijalnoga stila književnoga jezika, iako mu je bliska. To je slično, u manjem obujmu, zagrebačkoj situaciji gdje također imamo, uz idiom kolokvijalnoga stila, i zagrebačku štokavštinu. Koprivničkom štokavštinom, kao i zagrebačkom, govore građani kojima je materinski idiom štokavština, u Koprivnici upravo novoštokavština.

Odnose, prilike u kojima se govori kojim idiomom, kvantitativne pokazatelje koliki dio stanovništva govori jednim, a koliki drugima idiomima te koje su jezične značajke, njihova struktura, moguće je dati samo nakon opsežnoga sociolingvističkoga i dijalektološkoga istraživanja. To

¹³ Ovdje bih se osvrnuo na govor kajkavaca u rumunjskom Banatu, što sam već iznio u radu *Kajkavci izvan Hrvatske*. Manje je poznato da kajkavaca ima u Banatu, i to danas u jednom rumunjskom selu, Keča (Checea), te u dva sela u vojvođanskom Banatu, u Srbiji, u Boki i Neuzini. Ti su kajkavci došli u Banat početkom 19. stoljeća iz Pokupskoga, kada je država za biskupski posjed zauzvrat dala zemlju u Banatu. Preseljeni su plemići, 13 obitelji, i njihovi kmetovi. Prema literaturi, u Vojvodini još samo nekoliko starijih ljudi govori kajkavski, s velikim utjecajem banatskoga ekavskog štokavskog dijalekta, tako da to treba što prije istražiti. U Keči, prema dobivenim podacima, još pedesetak ljudi govori kajkavski hrvatski, a na temelju preliminarnog istraživanja čuvaju još jako dobro donesenu kajkavštinu.

Spominjem to ovdje zbog tipa njihove kajkavštine. To neće biti kajkavština nekogoga pokupskog sela, nego se čini da je njihov idiom, kojim i danas govore, kajkavski književni jezik, naravno njegova kolokvijalna varijanta. Najslabiji mu je zagrebački govor kakav je opisao Magner i kakav nalazimo u Domjanićevim pjesmama.

nam u Koprivnici tek predstoji. Za Split imamo i sociolingvističke studije i rječnike govora, za Varaždin smo dobili rječnik, a studije trebaju slijediti. Koprivnica treba i može dobiti i prikaze svojega jezičnoga bogatstva i identiteta, kao što to ima u privredi, obrazovanju, umjetnosti, sportu, zdravstvu, pa i znanosti, geografiji i povijesti. Predlagao sam ta istraživanja prije tridesetak godina, kada bih i sam u tome mogao puno više sudjelovati, a sada sigurno puno manje. Budući da Koprivnica nema ustanove koja se bavi jezikom, predlagao sam i predlažem da se u Muzeju otvori barem jedno, ako ne dva mjesta jezikoslovca, najmanje jednoga dijalektologa, kao što imamo povjesničare, arheologe, povjesničare umjetnosti i etnologe, koji bi se bavili izučavanjem jezika grada i kraja. Bilo bi dobro da se u Koprivnici osnuje filološko društvo, kao što postoji za povijest i zemljopis, odnosno da se barem osnuje odjel ili sekcija za jezik pri ogranku Matice hrvatske, kojima bi to bio zadatak.

SUMMARY

Kajkavian dialect-Podravina is where the most important borderline of kaj-diasystem runs through: from Drava River, north of Koprivnica, across the town to foothills of Kalnik; from there onward to Medvednica and further to Zelina River.

Crossing Zelina, it makes a turn to the south, to where the river merges with Lonja and Ivanić-Grad; the borderline runs further to the east, to foothills of Moslavačka gora.

In Podravina, west of this dialectal border, there are so-called conservative kajkavian dialects, known for keeping original accentuation best preserved.

Eastward, or to be more precise- northeast of this Kajkavian dialect region, that's where their revolutionary (the most revolutionary) speech patterns are, in terms of prosody- rhythm, intonation, stressing— two groups of speech.

The first group (I call Podravina dialect) is made of speech patterns with limited syllable spots- accent is on the last two syllables.

The second, much larger group, making majority of northeastern kaj-dialect region, is a group with another important characteristic in Slavic languages-feature that exists in part in Lithuanian language: cross tilde of non-diacritical sign, caret or circumflex (both in kaj-dialects, as well as Serbian and Croatian, we find long descending stress of syllables; i.e. *mêso*>*m so*; *s-uša*>*s^uša*).

Three kaj-dialects (my classification) meet in Koprivnica vicinity: Varaždin-Ludbreg (Ivšić's group I); Podravina (Ivšić's group IV, known as Podravskovirovski); Križevci-Bilogora (also Ivšić's group IV). Što-dialect, or, new što-dialect rather, also spoken nearby, are secondary in this region, with separately recognized different speech of Peteranec (with Torčec) and Hlebine. The town of Koprivnica, both as the town itself and seat of the county, has its own specific significance and its accompanying speech.

New dialectal boundaries are conditioned with dislocation and moving out of the native population, fleeing from the Turks in mid-16th century and settlement of new population from southeastern Bosnia (ijekavsko-šćakavski-dialect spoken in Virovitica vicinity; ikavsko-jekavski speech of Virovitica); and eastern Herzegovina (most new što-dialects). After the Turks had left, resettlement from the opposite direction continued, as kaj-dialectal speakers were coming from the west, some of them probably descendants from the previously exiled population.

Interlinking and mixing of different kaj-dialect speech types from within and also, with što-dialects, brought about new speech types. One of them is spoken in Podravina, not so widely spread, but well-spread in northern Moslavina (hence, earning its type name, sjeverno-moslavački, or rather, čazmanski dialect).

Town speech of Koprivnica formed as an inter dialect, resulting from various dialects from surrounding areas- of three kaj-dialects and one novoštokavski (new type of što-dialect) on one side, and the impact of literary language. Kaj-dialectal literary language must have been strong as well. Its structure and lexicology was, too, influenced by various kaj-dialectal types, different dialects. After 1835, the new literary language was of a different type.

Today in Koprivnica, like it's accustomed in towns and cities nowadays, there are two means, idioms of communication. The first is Koprivnica variant of colloquial speech style of Croatian literary language, as a subtype of Zagreb variety (just like others, i.e. Križevci, Varaždin, Krapina variety). The second is Koprivnica kaj-interdialect (Koprivnica kaj), its formation and character being discussed before. We can speak of yet another idiom with similar function which, however, should not be confused with Koprivnica sub-variant of colloquial literary language, even though they're close. The same situation, yet on a lesser scale, is with Zagreb situation, where we have colloquial -style idiom with Zagreb što-dialect as well. People who speak što-dialect, either in Koprivnica or Zagreb, have such mother tongue idiom (što); in Koprivnica, it's rather the new što-idiom, or, novoštokavština.

Only after a thorough, complex study and sociolinguistics and dialectal research, we can give figures and numbers on percentage of population speaking in those different idioms, what their lingual characteristics are, or their structure. In Koprivnica, this is yet to be done.

Other towns and cities, like Split, for example - there are studies conducted in sociolinguistics, resulting in dictionaries of speech. On the other hand, the town of Varaždin already has its dictionary of idioms, but a comprehensive study is yet to follow.

Koprivnica needs, and that is a *must*, to have its own language richness and variety, a symbol of its identity, collected and displayed properly, just like it has rounded up its accomplishments in business, education, arts, sports, healthcare, science, geography and history. I've advocated these studies and research some thirty years ago, when I actually was in a position to do a lot more, just like I can do a lot less. Since Koprivnica has no institution that deals with the language, I've advocated and I still do (not only for the language, but for similar areas of interest, too) that the town museum opens up a spot for at least one, if not two, linguists, at least one dialectologist- just like we already have historians, archeologists, art historians, ethnologists... These linguists would study and research the language of the town and its vicinity.

LITERATURA

Budući da je literatura opsežna, upućujem na najpotpuniju kajkavsku bibliografiju u svojoj knjizi *Kajkaviana & alia*.